

Gjentagelsen

– en forklaring af Kierkegaards litterære intention

---

skrevet af Mia Skjold Tvede Henriksen, DPU · udgivet 1. maj 2015 · 5736 ord

Abstract

The primary focus of this article is to prove that the definition of Kierkegaards terms in *The Repetition* goes through the reader. It is not possible to reach a definition based on a strict reading of the work and, therefore, the definition of the philosophical term must be construed by literary means. Furthermore, it will be shown how *The Repetition* can be seen as an explanation of how Kierkegaard wants to relate to ‘the pseudonymous works’. With these surrounding factors explained the reader’s understanding of the philosophical term will be shown to be based on a pedagogical intention.

Kierkegaards filosofiske litteratur

Inden for den Søren Kierkegaard-forskning, der behandler forfatterskabets filosofiske indhold, synes det at være en gængs opfattelse, at det, der kendes som ‘de pseudonyme værker’ (Lübcke 2010: 375), på linje med de øvrige udgivelser, indeholder værdifulde tilføjelser til forståelsen af Kierkegaards filosofiske system. Dog bliver den stringente filosofiske begrebsanalytiske udlægning af disse værker mangelfuld, idet den bortskærer alle de skønlitterære forhold, som jeg skal påstå, er bærende for at opnå en egentlig forståelse af disse litterære skrifers filosofiske indhold, og som desuden afslører en Kierkegaardsk udlægning af forståelse som sådan.

Min undersøgelse tager sit udspring i en undren over, hvad der sker, når den fagfilosofiske læsning undviger aspekter som form- og udgivelsesmæssige forhold i udfoldelsen af værkernes filosofiske indhold. Det skal være min hovedpointe, at disse omstændigheder ikke blot kan

oversees, men skal medtages som bidrag til – ja, endda grundlaget for – at forstå de begrebsudfoldelser og filosofiske overvejelser, der forekommer i disse udgivelser. Jeg vil herudfra påpege, hvordan disse værker kan siges at være intenderede forsøg på, hvad der kan kaldes en spidsfindig, men utvetydig *pædagogisk* Kierkegaardsk filosofi.

Pointen er, at man ikke kan forstå Kierkegaards filosofi uden at medtage de formmæssige forhold, som de enkelte værker er tildelt, og man skal således ikke *uden om* litteraturen, men *igennem* den. Jeg vil koncentrere mig om at klarlægge, hvordan Søren Kierkegaards litterære fremstilling i værket *Gjentagelsen*, er et eksempel på dette.

Værket *Gjentagelsen* er valgt, fordi det indeholder en eksemplarisk litterær behandling af problemstillingen vedrørende forståelsen af dels litterære virkemidler og dels pseudonymer: jeg vil hævde, at dette værk viser, hvordan Kierkegaard intenderet tilrettelagde omstændighederne for de pseudonyme udgivelser, som en del af den situation, som værkerne må forstås på grundlag af.

I denne forbindelse vil jeg både se på forfatterens egne udmeldinger om dette, samt hvordan det konkret viser sig i forhold til *Gjentagelsen*.

Jeg vil således vise, hvad der sker, når man åbner det filosofiske værk med litteraturvidenskabelige værktøjer/begreber, idet min antagelse er, at disse kan forklare de greb Kierkegaard bruger *inden for* værket – og videre hvorfor og hvordan Kierkegaard også benytter sig af virkemidler, der ligger *uden for* værket som en del af den filosofiske begrebsudfoldelse. Jeg mener at kunne vise, at det filosofiske indhold således får mulighed for at blive forstået på en anden måde, end den en fagfilosofisk begrebsanalyse frembringer, og jeg vil derved vise, hvordan ”indpakningen” betinger det filosofiske indhold.

At udrede filosofiske begreber

Et eksempel på en filosofisk begrebsafklarende læsning af et litterært Kierkegaardskrift fremkommer i Jens Himmelstrups *Terminologiske Ordbog til Søren Kierkegaards Samlede Værker*. Ordbogens projekt er at skabe en overskuelig gennemgang af Kierkegaardske begreber og derfor skære alt det overflødige fra, som ikke synes videre nødvendigt for begrebsdefinitionerne, og som ikke passer ind i en forståelse der antager, at *Gjentagelsen* er en afhandling om begrebet 'gentagelse'.

Om 'gentagelse' skriver Himmelstrup: "Begrebet Gentagelse, der hører til de vanskeligst forstaalige af Kierkegaards Udtryk maa ses 1) rent principielt og dernæst 2) deskriptiv-psykologisk 3: efter sit psykologiske Indhold" (Himmelstrup 1964: 78). Således defineres begrebet kort, klart og tilsyneladende tydeligt.

Den 'principielle' definition af 'gentagelse', forstået som den egentlige definition, udfoldes følgende:

Den Definition af Gentagelsens Begreb hos Kierkegaard, der er den mest nærliggende, bliver herefter: en ny Umiddelbarhed vundet gennem Troen, eller, afklædt den filosofiske Dragt: 'Gentagelsen' er = Livsmodet paa Troens Grundlag. Historisk er vistnok 'Gentagelsen' at anse som en personlig 'Special'-Kategori hos Kierkegaard, dannet efter Oplevelsen af en Pligtcollision (Forlovelsesbruddet). (ibid.: 79)

Gentagelse er, kort og koncist forklaret, en ny umiddelbarhed vundet gennem troen. I denne definition bliver der ikke gjort noget ud af, hvilken proces der – alt andet lige – *må* ligge i et begreb som 'gentagelse'. Ej heller synes det relevant at nævne den kontekst hvori begrebet fremkommer, og som netop er med til forme *forståelsen for* begrebet. Det er den blotte definition, der vægtes, mens det konkrete værks karakteristika fraskæres, og en knivspids biografisk omstændighed tilsættes (uden en redegørelse for dennes specifikke sammenhæng) i denne Himmelstrupske nedkogte "bouillon-definition".

Alt i alt er begrebsdefinitionen nedkogt til to og en halv side, og det kan forekomme mærkværdigt, at den agtede tænker, teolog og tekstproducerende Kierkegaard havde brug for *Gjentagelsens* 160 sider¹ for at udføre samme definition. Himmelstrups komprimerede gennemgang skyldes, at læsningen går benhårdt efter en begrebsdefinition. Og denne opnås. Det skal dog her være påstanden, at hvad udad vindes, bliver indad tabt: for definitionen bliver, med sin stipulerede betydning, udhulet til 'blot' at være et begreb. At Kierkegaards filosofi ikke bare kan udforskes som begrebslæsning men må være en *læsning* af begreber, skal her være en hovedpåstand, og derfor bliver det Himmelstrupske ordbogsprojekt en overleveringsmæssig fadæse, fordi forståelsen for begrebet går tabt. Hvorfor en definition ikke er formålstjenlig i forbindelse med de Kierkegaardske begreber, vil jeg bestræbe mig på at udrede. Først vil jeg vise, hvordan en begrebseftersøgende læser, der tilgår *Gjentagelsen*, bør blive svært skuffet.

Læsningen af Gjentagelsen – en skuffelse

Ved det første møde med *Gjentagelsen* støder læseren først på titelbladet: *Gjentagelsen – et forsøg i den eksperimenterende psykologi* af Constantin Constantius. Denne udmelding, 'Et forsøg i den eksperimenterende psykologi', angiver en genremæssig udsigt til en eksperimentelt funderet undersøgelse i afhandlingsstil af begrebet 'gentagelse'.

Bogen tager sit udspring; Constantin Constantius' beslutning om at efterprøve, om gentagelse er muligt. Der er altså tale om et forsøg, men den docerende stil udebliver.

Constantin Constantius beretter om bekendtskabet og fortroligheden med et ungt menneske, der er forelsket på en sådan digterisk maner, at han er ude af forholdet, førend det egentligt er begyndt; han oplever *erindringen* og ikke *gentagelsen* og er fanget i en kvalfuld lidelse ved

¹ Omfanget af originaludgivelsen ifølge SKS, kommentarbind 4, side 7.

tanken om at skulle forlade og krænke pigen – men i lige så høj grad ved at skulle forblive i forholdet. Constantius opstiller en plan, der skal få Det Unge Menneske ud af forholdet, uden at pigen krænkes derved. Imidlertid er Det Unge Menneske ikke i stand til at gennemføre planen og forsvinder. Constantius eftersøger da videre sin gentagelse ved at gøre en tur til Berlin, som han tidligere har gjort det. Imidlertid er intet som før; det eneste der gentages er cementeringen af, at intet gentages.

Nu har læseren forstået, at det ydre forsøg på gentagelse, rejsen, viser sig frugtesløs og at et længere intermezzo om teaterkritik i stedet har taget pladsen. Hvorfor nu det? Forvirringen intensiveres, men et håb viser sig: Læseren mødes nu af overskriften 'Gjentagelsen'.

I bogens anden del reflekterer Constantius over de breve, han begynder at modtage fra Det Unge Menneske samt dennes kærlighedshistories situation. I de i alt otte breve går Det Unge Menneske fra fortvivlelse og en lyst til at bortkaste alt, til at finde trøst og forsoning ved læsningen om Bibelens Job, der måtte miste alt for at få det dobbelt igen. Dette leder ham til en afventen: gentagelsen *må* indfinde sig. Da Det Unge Menneske erfarer, at den pige, hvorm hans kærlighed sig drejer, er blevet gift med en anden, føler han sig befriet og *genfødt*.

Der er tilsyneladende en form for gentagelse tilstede, men udlægningen er mangelfuld, forklaringen skuffende, og der er ingen begrebsafklaring eller autoritativ redegørelse. Den forventede afklaring af begrebet 'gentagelse', bliver ikke indfriet.

Bogens sidste del er endnu et brev, men denne gang til Hr. N.N. 'denne bogs virkelige læser'. Den fortrolige tiltale indgyder igen håb om en forklaring direkte fra fortællerstemmen til læseren; en forløsning synes i sigte.

I brevet sætter Constantius først ord på, hvilken læser der formodes at ville – og ikke ville – kunne forstå bogen. Herefter afslører han som en underordnet gestus, at Det Unge Menneske, hvis kærlighedshistorie og

forsøg på gentagelse læseren i det meste af værket har fulgt, er Constantius's opdigtede påfund. Med dette omstyrtes værket for bestandigt, idet fiktioniseringen af Det Unge Menneske trækker tæppet væk under den begrebsøgende læsers forståelse af struktur og indhold. Stadig er der ikke givet noget svar på, hvad *Gjentagelsen* vil eller betyder.

På denne baggrund må *Gjentagelsen* revurderes. Og som læseren, der nu står med begge fødder på ydersiden af sidste punktum, træder konturerne af en ny og ganske anden fortælling frem. Værket kalder på en genlæsning.

Den litterære nøgle

Som det i ovenstående 'førstegangslæsning' er skitseret, vil denne filosofisk-begrebsøgende tilgang efterlade en læser, der er desillusioneret og som har flere spørgsmål end svar. Dette skyldes de specifikke forventninger læseren har til værket, før det påbegyndes: At værket kan aftvinges et filosofisk indhold. Jeg vil forklare, hvordan denne forventningen, hænger sammen med læsningen: Jeg vil påstå, at *Gjentagelsen* netop må genlæses og at dette kvalificerer læseren til at kunne udfritte værket dets begrebmæssige indhold. Ligeledes vil jeg søge at udbygge forklaringen af forholdet, hvori Søren Kierkegaard og Constantin Constantius står. Det vil netop være hovedpointen, at værkets litterære udformning og Kierkegaards arrangement af de omstændigheder, der ligger uden for værket er af største betydning for læserens forståelse af indholdet, og at man derfor ikke kan nøjes med en begrebsdefinition.

Et andet navn

Af de værker, der udgik fra Søren Kierkegaards hånd, bærer en anseelig del et andet navn end hans på titelbladet. Allerede fra forfatterskabets begyndelse formedes der omkring udgivelserne et spind, der lod til at ville afvise sammenhængen, og altså cementerer pseudonymernes 'virkelighed'.

Det var alligevel ikke en offentligt ukendt omstændighed, at Kierkegaard, som man sagde, 'vist nok' var forfatteren til en række af skrifter og artikler, der var udgivet under andet navn. Denne omstændighed havde han tidligt forsøgt holdt stangen ved i *Fædrelandet*², 12. juni 1842 – i indlægget "Aabenbart Skriftemaal" at hævde at have: "...nydt den ufortjente Ære, at blive anseet og udlagt som Forfatter af en Mængde indholdsrige, belærende, vittige Artikler i forskjellige Blade..." (SKS 14 1997: 41) og videre "...jeg tilstaaer min Skrøbelighed, jeg har Intet skrevet, ikke en Linie..." (ibid.: 42).

Kierkegaard selv vedkender sig endeligt i det lille appendiks "En første og sidste Forklaring" i *Afsluttende uvidenskabelig Efterskrift* at han er; "...som man siger, forfatteren af de pseudonyme skrifter" (SKS 7 1997, 569), men hvad vigtigere er: han giver en endelig forklaring på, hvordan forholdet mellem ham selv som forfatter og pseudonymerne bør forstås:

Thi mit Forhold er Eenheden af at være | Secretairen og ironisk nok, dialektisk redupliceret Forfatter af Forfatteren eller Forfatterne. Medens derfor vistnok Enhver, der overhovedet har bekymret sig om Sligt, hidtil *uden videre* har anseet mig for Forfatteren af de pseudonyme Bøger førend Forklaringen kom, saa vil Forklaringen maaskee i første Øieblik foranledige den besynderlige Virkning, at jeg, der dog selv bedst maa vide det, er den eneste, der kun meget tvivlsomt og tvetydigt anseer mig selv for Forfatteren, fordi jeg er den uegentlige Forfatter... (ibid.: 571)

Der er i Kierkegaards tilfælde nemlig brug for en grundig forklaring af, hvad der skal forstås ved pseudonymitet, og hvorfor han står på at ville kalde sig 'den uegentlige forfatter'. Det må dermed blankt afvises, at det ikke har betydning, at værkerne er udgivet pseudonymt, ellers ville forklaringen være overflødig³.

² Dansk avis 1834-82

³ Dette perspektiv udfoldes ligeledes af Johan de Mylius i "Kierkegaard om sit >>system<<. Regnskabet, Pseudonymerne og den ikke eksisterende forfatter" i *Kierkegaard – Pseudonymitet*.

Mere end et pseudonym

For Kierkegaard er pseudonymet mere end hvad der vanligt forstås ved definitionen: "Fiktivt navn, der anvendes i stedet for det rigtige. Bruges af forfattere eller grupper af forfattere, der af forskellige årsager ikke vil anvende deres eget navn eller som anvender forskellige navne i forskellige sammenhænge" (Informationsordbogen.dk: *pseudonym*). Den 'årsag' som netop Kierkegaard havde, er sammensat af forhold der muligvis kun endeligt og absolut kan opregnes af ham selv, men helt centralt må brugen af pseudonymiteten som en adskillelse fra ham som (forfattende) person dog stå. Idet det forfattede, udsagnet, samt kontekstuelle forhold overdrages til den fremskrevne forfatter, pseudonymet, føjes der en dimension til pseudonymitetsbegrebet. Kierkegaard ville måske ikke partout skjule sin identitet, men kunne, ved at forfatte en forfatter med andre personale omstændigheder end sine egne, fremskrive en anden kontekst og situation hvori hans, Søren Kierkegaards, valgte problemstillinger blev belyst. Som det fremgår af de ovenstående citater, forsøges dette både tidligt og senere i forfatterskabet slået fast med forskellige strategier.

Selvom den tidlige klare afvisning af det pseudonyme forfatterskab synes at tale mod den senere vedkendelse, er Kierkegaards budskab det samme, og fremsættes allerede i "Aabenbart Skriftemaal": "... jeg beder derfor de gode Mennesker, som | interessere sig for mig, aldrig at ansee mig for Forfatter af Noget, hvorpaa mit Navn ei staaer" (SKS 14 1997, 42). Det Kierkegaard frembringer, og som er blevet forstået som pseudonymer, er: "...producerende digterisk-virkelige Individualitet[er]..." (SKS 7 1997, 569) ⁴ . Det er en egentlig subjektivitet med bestemte personlighedskarakteristika, holdninger, udtryk og det er *denne individualitets* ord Kierkegaard blot formidler ved at føre: "...den paaholdne Pen..." (ibid.:, 572).

⁴ Kursivering er tilføjet

Der er altså tale om noget, der rækker udover det, som pseudonymbegrebet indeholder⁵. Formidleren skal forstås separeret fra 'sekretæren' Søren Kierkegaard i en grad der grænser til en personspløtning – hvilket også er så meget sagt, for Kierkegaard har som 'sufflør' alligevel magten over, hvad der projiceres op af den karakter der står på scenen og fremfører indholdet.

Der er dermed kun tale om pseudonymitet i det omfang, at det er Kierkegaard, der fører pennen og således skriver under et opdigtet navn, men der må indføres et andet og mere dækkende begreb for ikke at gå fejl af denne spidsfindige fremstillingsform.

Snarere er der tale om en særlig 'Kierkegaardsk heteronymitet'. Et heteronym defineres ved: "Inden for litteraturen et fiktivt navn, som ikke blot er et pseudonym, men også en anden personlighed..." (Informationsordbogen.dk: *heteronym*). Man kan forstå Kierkegaards intention på den måde, at der skal lægges mere i de fremskrevne forfatterpersonligheder end blot, at de er masker; pseudonymer. Derfor må dette andet begreb tages i brug ved forklaringen af Kierkegaards krumspring; det netop præsenterede 'heteronym'.

Der er tale om udformningen af en narrativ person, der er i stand til at agere 'selvstændigt' og kommentere ude af 'sit' værks kontekst – som kommentarer til andre heteronymer eller virkelige personer⁶. Bag brugen af de opdigtede navne består en individualitet (Søren Kierkegaard), der bærer nogle karakteristika og holdninger, der selvfølgelig er af betydning for deres (heteronymernes) fremstillinger, holdninger og handlinger – ligesom fiktive litteraturfigurer i almindelighed – men med den meget vigtige tilføjelse, at de Kierkegaardske heteronymer ikke skal læses som

⁵ Denne ide fremsættes ligeledes af Flemming Harrits i "Heterogent" i *At være sig selv nærværende*

⁶ "Kierkegaard" lod ved flere lejligheder artikler eller notitser indrykke i de Københavnske dagblade med forskellige heteronymers kommentarer til eksempelvis anmeldelser af deres værker. Også lagde han pen til dialoger eller henvisninger heteronymerne gjorde til hverandre (eller ham) inden i værkerne.

figurer, men som forfattere. Den helt afgørende forskel ligger således ikke i deres udformning, men i måden *læseren* 'bør' tilgå dem og deres værker. Læseren har ansvaret for at 'læse heteronymerne virkelige'. Der er ikke en Kierkegaardsk autoritativ stemme, der fortæller den læsende, hvordan en tematik skal forstås. Hvad der imidlertid i stedet skal konstitueres, det må læseren selv finde ud af!

Jeg vedholder med dette, at *Gjentagelsens* 'indpakning' er af stor betydning for formidlingen og derigennem forståelsen for, hvad det er Kierkegaard tilsigter med det lille værk. Jeg vil senere påpege, hvor i værket dette heteronyme forhold træder tydeligt frem, og hvordan det påvirker læsningen, men først vil jeg zoome lidt længere ind, og behandle de formmæssige virkemidler, som jeg ligeledes vil påstå er afgørende for indholdet i *Gjentagelsen*.

Den drilske tekst

Som skrevet vil jeg tilgå *Gjentagelsen* på en måde, der er ikke er gængs for filosofien, men nærmere for den litterære læsning. Dette skyldes at *Gjentagelsen* er et fiktivt værk med deraf følgende karakteristiske virkemidler, men stadig indeholder Kierkegaarske intentioner i retning af en begrebsudfoldelse. Jeg sigter som skrevet mod at udfordre fagfilosofiens begrebsanalytiske læsning af den del af det Kierkegaardske forfatterskab, der udgøres af fiktion.

Når en læser påbegynder læsningen af et værk, dannes der meget hurtigt et sæt af forventninger til værket. Disse hjælper læseren med at navigere i værket og i omstændighederne hvori det forstås. (Behrendt 2006: 47-48). Hvis de præmisser, hvorpå læseren forstår værket, pludselig viser sig falske, er der tale om et bedrag⁷. Dette er en kunstnerisk rusken

⁷ Inden for litteraturteori forklares præmisserne hvorpå et værk læses som etableringen af en 'kontrakt' mellem forfatteren og læseren. Kontrakten er de værkomstændigheder som forfatteren udstikker, og som læseren har at holde sig til – men også de rammer som læseren indvilger i at forstå teksten ud fra. Bedraget omtales som 'kontraktbrud'.

op i læseren, der med ét må redefinere sin forståelse af værket helt eller delvist. Den revurderede forståelse bliver nu grundlaget for en ny kontrakt på de fornyede præmisser, og således etableres igen et udgangspunkt for (en fornyet umiddelbar) forståelse (Behrendt 2010: 58). Det er lige præcis denne form for bedrag der findes i fiktionaliseringen af Det Unge Menneske som afslutningsvist afsløres i *Gjentagelsen*.

Der er altså en intenderet og nødvendig mening med at forvirre læseren, og dermed er det ikke uvæsentligt, når en forfatter lader læseren føre bag lyset, og man kan ud fra dette tale om en *førstegangslæser* og en *andengangs-* eller *genlæser*.

'Førstegangslæser' skal her forstås som den læser, der tilgår et værk umiddelbart med det resultat, at læsningen bliver fejltagtig og må (kan) korrigeres ved en fornyet læsning, en genlæsning. Denne 'fejltagtighed' fremkommer, idet læseren tilgår teksten – eller dele af teksten – på den umiddelbare (og eneste tilgængelige) grundlag, og med dette læser en mening frem, der ikke stander på tekstens egentlige (men endnu skjulte) præmis. Med fejltagtighed må videre forstås, at dette er i positiv forstand: Målet er ikke, at læseren tager fejl, det er 'blot' midlet; målet er derimod muligheden for korrektionen – udviklingen af læseren ved den fornyede indsigt. Fejltagelsen fører læseren videre og det må derfor slås fast, at førstegangslæsningen er lige så kvalificeret som senere læsninger, blot er tidsforskydningen, som opstår mellem de to læsninger afgørende, idet denne danner grundlag for en *dialektisk situation* (ibid.: 55). Kierkegaard lader med fuldt overlæg sin læser tage fejl.

Den *læreproces*, som sættes i gang ved opmærksomhed på fejltagelsen, drives af en nysgerrighed. Med fiktionaliseringen af Det Unge Menneske bliver læseren med ét opmærksom på sin fejltagelse og givet løsenet til at afkode det krypterede værk. Dekrypteringen opnås ved en fornyet læsning; en genlæsning. Denne genlæsning har et helt andet udgangspunkt end førstegangslæsningen, idet læseren nu har en viden om

forhold i teksten, og hermed kvalificeret kan rette sin opmærksomhed mod særlige udpegede aspekter.

Den intention, der fra forfatteren ligger i at indføre et behov for en genlæsning i sit værk, er aldrig tilfældig. Det er en del af tekstens formidling, at få læseren til at stoppe op og blive opmærksom på sit syn på teksten: "Førstegangslæsningen er en egenskab ikke bare ved læseren, men ved teksten" (ibid.: 56). Med dette undermineres ikke alene læserens opfattelse af sig selv som kvalificeret læser, men ligeledes lader teksten sin egen troværdighed stå den prøve, det er at bedrage læseren, og derefter fordre at læseren igen, efter dette tillidsbrud, denne krænkelse, alligevel på ny bevæger sig ind i teksten. Det er nemlig ikke nok, at læseren tilbageskuende erindrer teksten. Det er nødvendigt, at teksten læses igen, for at læseren bliver ført til kernen af den 'samlede intention' fra forfatterens side.

Det bliver altså *nødvendigt*, at denne naive læsning foretages, for at teksten overhovedet kan udfoldes. Dette er netop pointen i forhold til *Gjentagelsen*: At den strukturelle opbygning, hvor bedraget spiller en afgørende rolle, er aldeles intenderet og målrettet i forhold til læserens mulighed for en egentlig forståelse for det begrebsmæssige indhold.

Genlæsningen

Førstegangslæsningens kollaps bliver fundamentet for genlæsningen. Læseren er blevet bedraget, og med dette 'vækket' og opmærksom: *klar til at lære*. *Gjentagelsens* leg med fiktion er en overdragelse af ansvar til læseren, idet man som læser ved, at Constantius' fortællerstemme er upålidelig. Det bliver læseren selv, der må navigere i værket.

Som i første gennemlæsning møder Constantius læseren med en indledning der fabulerende kredser om 'gentagelse'. Det er oven på dette, at Det Unge Menneske introduceres: "Det er omtrent 1 Aar siden, at jeg ret for Alvor blev opmærksom paa et ungt Menneske, hvem jeg tilforn allerede

oftere havde berørt...” (SKS 4 1997: 11). Denne tilbageskuende præsentation har nu for læseren en helt anden betydning og læsningen vil være farvet på en sådan måde, at udsagn der før var ’harmløse’ og berettende, nu ændrer karakter: ”Han betroede mig med en elskværdig Aabenhjertethed, at Grunden til hans Besøg hos mig var, at han behøvede en Fortrolig, i hvis Nærværelse han kunde tale høit med sig selv...” (ibid.: 12). Man vil som læser især lægge mærke til distinktionerne mellem Constantin Constantius og Det Unge Menneske; dels fordi de nu vides kunstige og dels fordi de alligevel forekommer.

Den læsning, der nu foretages, vil være opmærksom på alle de uoverensstemmelser der er imellem den første oplevelse med teksten og den nuværende: læsningen vil skulle holdes op mod læseren selv, og med det vil sammenligningen kontinuerligt redigere det indtryk som den første gennemlæsning efterlod.

Alt som Tiden gik hen, blev hans Forhold kvalfuldere og kvalfuldere. Hans Tungsind tog mere og mere Overhaand, hans legemlige Kraft fortæredes i sjælelige Kampe. Han indsaæ, at han havde gjort hende ulykkelig, og dog var han sig ingen Brøde bevidst; men netop dette, aldeles uskyldig at blive skyldig i hendes Ulykke, var ham til Forargelse, og bragte hans Lidenskab i den vildeste Bevægelse. (ibid.: 15)

Med denne *alvidende* fortællerstemme⁸ træder Constantius’ indsigt i Det Unge Menneske pludselig tydeligt frem; nok er han fortrolig, men han er også mere end det; han er, som det fremgår af brevene, *medvider* (ibid.: 58).

Constantius’ tur til Berlin eksemplificerer nu, at grunden til at Constantius bestandigt skuffes over den manglende gentagelse, skyldes hans egen stagnation i det han kalder erindringen. ’Erindring’ er forherligelse og æstetiseringen af noget tidligere oplevede. I erindringen er en distance, som ikke er i gentagelsen, der modsat er nærværende:

⁸ ”En alvidende fortællerstemme”: Litteraturbegreb der beskriver en fortællerstemme, der ved ’ud over sig selv’; altså også hvad der foregår i andre karakterer eller situationer hvor fortællerstemmen selv ikke er til stede.

Gjentakelse og Erindring er den samme Bevægelse, kun i modsat Retning; thi hvad der erindres, har været, gjentages baglænds; hvorimod den egentlige Gjentakelse erindres forlænds. Derfor gør Gjentakelsen, hvis den er mulig, et Menneske lykkeligt, medens Erindringen gør ham ulykkeligt... (ibid.: 9)

Det er dette, der ligeledes er humlen i at genlæse en tekst på nye præmisser frem for tilbageskuende, 'fjernt', at overskue sit erindrede indtryk.

De talende

Idet *Gjentagelsen* læses med heteronymitet for øje, træder gennemgangen af teatergenren 'possen'⁹ frem som et eksempel på heteronymets fremkomst, virkning og væsen:

Der er vel intet ungt Menneske med nogen Phantasi, uden at han engang har følt sig fængslet af Theatrets Trylleri [...] I en saadan Phantasiens Selvanskuelse er Individet ikke en virkelig Skikkelse, men en Skygge, eller rettere, den virkelige Skikkelse er usynlig tilstede, og nøies derfor ikke med at kaste een Skygge, men Individet har en Mangfoldighed af Skygger, der alle ligne ham, og som momentviis ere ligeberettigede til at være ham selv. (ibid.: 30)

Det er fantasien om at afprøve sider af 'sig selv', forklare livsmåder og holdninger uden dog selv, som forfattende individ, at kunne udfylde disse fantasier med holdninger og livsmåde, således at en konsistent personlighed træder frem. Forfatteren indeholder ikke de karakteristika, som fantasien ønsker at udtrykke, og derfor tages et andet 'individ' til hjælp; et individ der er lige så 'virkeligt', men dog kun en skygge. Dermed træder heteronymet ud af forfatteren, som denne skygge. Den ene uadskillelig fra den anden. Heteronymet er som skyggen, hvori 'den virkelige skikkelse', forfatterens skikkelse, 'er usynligt tilstede', og som 'momentvis er ligeberettigede til at være' forfatteren selv.

⁹ 'Posse' er et gammelt ord for teatergenren 'farse'.

Det eksemplariske i *Gjentagelsen* læst som et heteronym-forklarende værk, er netop at heteronymet, Det Unge Menneske, eksplicit får plads til at beskrive sin fremskriver og forholdet imellem dem: “Mere behøver jeg vel ikke at sige Dem, eller rettere, jeg behøvede snarere Dem for at kunne sige Mere, for forstandigt og klart at kunne udtrykke, hvad min famlende Tanke kun afsindigt kan lade forstaae” (ibid.: 64). Det er et utvetydigt afhængighedsforhold, hvor heteronymet kun kan tale gennem fremskriveren, men den sindsstemning, hvorfra ordene strømmer er dog heteronymets ‘eget’.

Det Unge Menneskes natur, personlighed, af en ‘egen’ art, og altså en anden end den Constantius besidder; de er væsensforskellige, og heri består netop opdelingen, der i den endelige afsløring eksplicit udsiges: “Min Personlighed er en Bevidstheds-Forudsætning, der maa til netop for at tvinge ham ud, hvorimod min Personlighed aldrig kunne komme derhen, hvor han kommer hen...” (ibid.: 96).

Det Unge Menneske ‘kommer til’ Constantius, som en ytring der finder vej ud gennem hans pen, og som inspirationen indfinder Det Unge Menneske sig lejlighedsvist, men forsvinder ligeledes igen: “...hiin Aften, da vi skiltes ad” (ibid.: 23). Altså er de to adskilte personaer, hvoraf den ene kommer til udtryk gennem den anden. Forholdet mellem Constantius og Det Unge Menneske er som det mellem en forfatter, en fremskriver og et heteronym. *Gjentagelsen* er udført som et eksempel på det Kierkegaardske heteronymitetsforhold der også omgærder den.

Den afsluttende direkte tilkendegivelse af, i hvilket forhold den fremskrivende forfatter Constantius står til Det Unge Menneske, bliver en heteronym forklaring på Kierkegaards eget forhold til ‘sine’ heteronymer:

Jeg tænkte da, det kunde vel være Umagen værd engang at lade en saadan blive til. Det Unge Menneske, som jeg har ladet blive til, han er Digter. Mere kan jeg ikke gjøre; thi jeg kan i det Høieste komme saavidt, at jeg kan tænke mig en Digter og ved min Tænken frembringe ham, selv kan jeg ikke blive Digter, som ogsaa min Interesse ligger paa et andet Sted. (ibid.: 93f)

Udmeldingen er som et ekko gentaget af Kierkegaards egen stemme i *Afsluttende uvidenskabelig Efterskrifts* appendiks *En første og sidste Forklaring*, hvor Kierkegaard med samme tilstående mine forklarer, hvilket forfatterforhold der ligger mellem ham og de heteronyme figurer der optræder i *hans* litteratur. Værket *Gjentagelsen* bliver på denne måde en litterær prøveballon på en senere 'virkelig' udmelding om Kierkegaards heteronymitet.

Litterær indpakket filosofi

Gjentagelsens eksemplificering og heteronymbegrebet peger altså på, at Kierkegaards værk er en stærk kommentar om den læsendes forhold til det læste. Der er en årsag til, at de Kierkegaardske værker udgives eller forfattes af heteronymer, og dette er, at disse besidder et andet væsensudtryk end det Søren Kierkegaards eget kunne anstille. Det er nemlig en forskel i væsensstemningen mellem Kierkegaard, Constantius og Det Unge Menneske selvom alle tre er, som Babushka-dukke, udsprunget af hinanden. Ved læsningen af *Søren Kierkegaard* må man forholde sig til *hans* ord om forholdet, og altså læse *Gjentagelsen* som Constantius Constantius ord, og altså tage udgangspunkt i denne som eksplicit fortæller og implicit forfatter. Den egentlige forfatter er Søren Kierkegaard, men det er nødvendigt, at man dykker igennem Constantius som et lag der er nødvendigt for at forstå, hvad den egentlige fortæller, Søren Kierkegaard, vil. Man må altså læse litteraturen for at forstå filosofien. Lad dette være hovedpointen. Det formmæssige udtryk som Søren Kierkegaard gav sine litterære værker var ikke en 'indholdsløs larmen', der blot skal gennemskues. Det er netop ved dette at muligheden for at gennemskue ligger, det er der erkendelsen bliver givet fri.

Det er et kunstnerisk formgreb, for at frisætte læseren i et forhold til en forfatter, der på anden vis end Kierkegaard kan forklare indholdet, og således en antagelse om en læser der er kvalificeret til at at afsøge *sin egen*

forståelse. *Gjentagelsens* afsluttende brev stilet direkte til læseren viser netop en antaget kvalifikation hos denne. Constantius (såvel som Kierkegaard) tager sin læser alvorligt.

Det komplicerede forhold af forfattere, der omgiver Kierkegaards litteratur og filosofi, kan således ses som en Kierkegaardsk nysgerrighed i forhold til læserdidaktik, psykologi, og meddelelsens elasticitet eller æstetik, hvorfor Constantius ord om heteronymets hensigt i forhold til læserens forståelse af forfatterens udsagn således kunne være Kierkegaards egne:

Skjønt jeg nu ofte fører Ordet, saa vil Du dog, min kjære Læser (thi Du forstaaer Dig paa de inderlige sjælelige Tilstande og Rørelser, og derfor er det, jeg kalder Dig »kjær«), saa vil Du dog overalt læse om ham. Du vil da forstaae Overgangenes Forskjellighed, og om Du end af og til, naar Stemningens | Styrtebad kommer pludselig over Dig, bliver lidt underlig derved, vil Du dog bag efter see, hvorledes Alt er forskjelligt modificeret, det Ene i Forhold til det Andet, samt, at den enkelte Stemning er temmelig correct, hvilket er en Hovedsag, da det Lyriske her er saa vigtigt. Du vil maaskee en enkelt Gang lade Dig distrahere af en tilsyneladende ørkesløs Vittighed eller af en indolent Trods, men bag efter vil Du maaskee forsone Dig dermed. (ibid.: 96)

At 'det lyriske', det litterære, netop er af største vigtighed i fremstillingen af og for læserens forståelse af Kierkegaards intention med begrebet 'gentagelse', bliver her forklaret: det handler om at læseren *bevæges* og ikke 'bare' får at vide. De stemninger og stemningsforskelle, der med de litterære virkemidler muliggør en anderledes udredning af begrebet, er på en gang indviklede og frustrerende, men på samme tid en vigtig del af Kierkegaards didaktiske projekt, hvori begrebsudredningen vendes mod læseren selv. Den pædagogiske Kierkegaard, hvis man kan tale om en sådan, undskylder det møje og besvær en litterær begrebsfremstilling (overfor en filosofisk begrebsanalyse) volder læseren, men idet læseren 'bagefter ser' at grunden netop var en oplevelse af begrebets facetter, vil læseren forhåbentligt 'forsone sig dermed'. Der er således en pædagogisk pointe gemt i Kierkegaards indpakninger; i heteronymerne og fiktionen.

Filosofisk begrebsudfoldelse som pædagogisk intention

'Gentagelse' bliver ikke entydigt defineret i værket *Gjentagelsen*; kun negative definitioner og forestillinger bliver opstillet. Alligevel lader Kierkegaard begrebet udfolde: som den hermeneutiske situation, hvor læseren selv oplever en 'gentagelses' *virkning* – intet i gentagelsen er det samme, men det, der var, kommer igen. Læseren selv bliver aktøren, som kommer tættere på en *forståelse*, idet han eller hun *bevæger sig selv*. Dette er et Kierkegaardsk udsagn om, at hvis man skal bevæge et menneske, flytte det, hvad enten det er holdnings- eller indsigtsmæssigt, så er den blotte overdragelse af ny viden ikke altid nok¹⁰. Det 'psykologiske forsøg' som Kierkegaard udfører er dermed at forstå som muligheden for at forklare begrebet uden ord, men ved selve *bevægelsen*:

Gjentagelsens Dialektik er let; thi det, der gjentages, har været, ellers kunde det ikke gjentages, men netop det, at det har været, gør Gjentagelsen til det Nye. Naar Grækerne sagde, at al Erkjenden er Erindren, saa sagde de, hele Tilværelsen, som er til, har været til, naar man siger, at Livet er en Gjentagelse, saa siger man: Tilværelsen, som har været til, bliver nu til. Naar man ikke har Erindringens eller Gjentagelsens Kategori, saa opløser hele Livet sig i en tom og indholdsløs Larmen. (ibid.: 25)

Dette er det egentlige 'forsøg i den eksperimenterende psykologi', idet det bliver den enkeltes forståelse, der i denne læsning er værkets målsætning. Eksperimentet består i at bevæge, flytte, den læsende, både hvad angår fokus i læsningen og ligeledes med hensyn til at rette opmærksomheden mod den læsende selv. Kierkegaard påpeger med sine alsidige formmæssige udgivelser, at filosofien lige så vel kan være et pædagogisk projekt, hvori læseren i mødet med det anderledes udvider sin forståelse og bliver det centrale i den dialogiske menings- og forståelsesudveksling med teksten.

¹⁰ Dette fremsættes ligeledes af Camilla Brudin Borg "Genren och undantaget betraktat genom Sören Kierkegaards Gjentagelsen" i *Genrer och genreproblem: Teoretiska och historiska perspektiv*.

Således er filosofiens indpakningen ikke uvæsentlig, da det er igennem denne, at 'gentagelse' egentligt forklares. Følgelig bør en filosofisk begrebsanalyse af *Gjentagelsen* ikke være mulig, for man kan ikke forklare, ville, fremtvinge eller opdrive 'gentagelsen', men man kan *opleve* den. Og det er dette som Søren Kierkegaard med sit værk *Gjentagelsen* henviser læseren til.

Litteraturliste

- Behrendt, Poul (2006): *Dobbeltkontrakten*, 1. udgave 1. oplag, København. Gyldendal.
- Behrendt, Poul (2010): "Dobbeltkontrakten didaktisk anvendt", *Ny litteraturdidaktik*, 1. udg., 1. opl., København. Gyldendal, s. 54-80.
- Borg, Camilla Brudin (2005): "Genren og undantaget betraktat genom Sören Kierkegaards Gjentagelsen", *Genrer och genreproblem: Teoretiska och historiska perspektiv*, Daidalos, Bokförlaget, AB, Göteborg, s. 331-336.
- Borg, Camilla Brudin (2007). "Den dubbla tiltalet i brevet till den verkliga läsaren i Kierkegaards Gjentagelsen". *Den litterära textens förändringar*. 1. udg. Brutus Östlings Bokförlag Symposion, s. 190-198.
- Frandsen, Finn (1993): "Frater Taciturnus, William Afham, Quidam, Hillarius Bogbinder, Constantin Constanticus - og Kierkegaard", *Kierkegaard – Pseudonymitet*, Søren Kierkegaard Selskabets Populære Skrifter nr. 21, 1. udg., C.A. Reitzels Forlag, s. 116-131.
- Glöckner, Dorothea (2005): *Gjentagelsen, Den Udødelige - Kierkegaard læst værk for værk*, 1. udg. C.A. Reitzels Forlag, s. 71-86.
- Harrits, Flemming (2010): "Heterogent", *At være sig selv nærværende. Festskrift til Niels Jørgen Cappelørn*, 1. udg. Kristeligt Dagblads Forlag A/S, s. 289-301.
- Harrits, Flemming (1993): "Invers - Om Gjentagelsen i Søren Kierkegaards Forfatter-Virksomhed", *Experimenter - Læsninger i Søren Kierkegaards forfatterskab*, 1. udg., Forlaget Modtryk Amba, s. 9-36.
- Henriksen, Aage (1954): "Gjentagelsen", *Kierkegaards Romaner*. 1. udg., København, Gyldendal, s. 87-131.

Himmelstrup, Jens (1964): "Gjentagelse", *Terminologisk Ordbog til Søren Kierkegaards Samlede Værker*. 3. udg. Gyldendals Uglebøger, s. 78-80.

Informationsordbogen.dk: Udgivet af Det Informationsvidenskabelige Akademi (IVA). Internetadresse: http://informationsordbogen.dk/concept_comment.php?cid=3689 - Besøgt d. 02.02.2015.

Jansen, F. J. Billeskov (1993): "Pseudonymiteten før Kierkegaard. Bag masker", *Kierkegaard – Pseudonymitet*. Søren Kierkegaard Selskabets Populære Skrifter nr. 21, 1. udg. C.A. Reitzels Forlag, s. 7-19.

Jansen, F. J. Billeskov (1972): *Studier i Søren Kierkegaards Litterære Kunst*. 1. udg., 2. opl., København, Rosenkilde og Bagger.

Mylius, Johan de (1993): "Kierkegaard om sit >>system<<. Regnskabet. Pseudonymerne og den ikke eksisterende forfatter", *Kierkegaard – Pseudonymitet*, Søren Kierkegaard Selskabets Populære Skrifter nr. 21, 1. udg. C.A. Reitzels Forlag, side 20-32.

Lübcke Poul (2010): *Politikens Fileksikon*, 2. udg., 2. opl., København, Politikens Forlag, 2010.

SKS – Søren Kierkegaards Skrifter (1997), udg. af Niels Jørgen Cappelørn, Joakim Garff, Johnny Kondrup, Anne Mette Hansen (bd. 11-12, 23-26), Jette Knudsen (bd. 5-7, 17-21), Alastair McKinnon (bd. 1-10, 17-22), Finn Hauberg Mortensen (bd. 1-6), Tonny Aagaard Olesen (bd. 13) og Steen Tullberg (bd. 13), bd. 1-55, København: Søren Kierkegaard Forskningscenteret og G.E.C. Gads Forlag.

Tjønneland, Ejvind (1996): "Vanens virkelighed som Gjentagelsens mulighed", *Innøvelse i Kierkegaard*, 1. udg. Cappelen Akademisk Forlag as, Oslo, s. 75-88.